

MLADEN HUDEC

SENJSKI TOPOVI

Mladen Hudec
Čazmanska 2
HR 10000 Zagreb

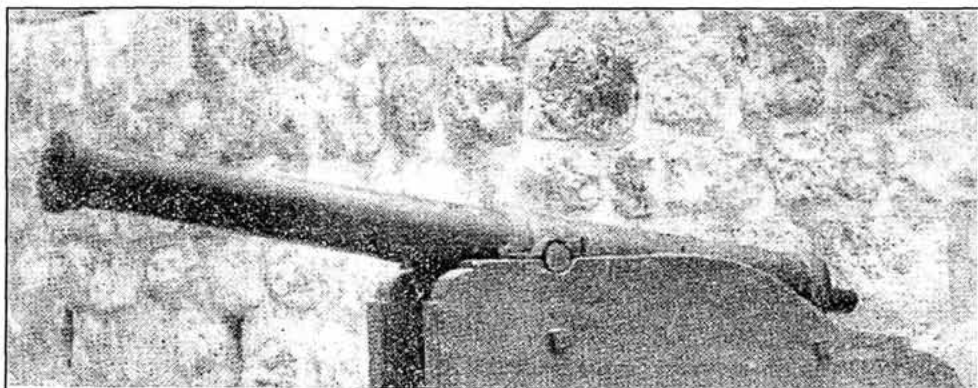
UDK: 358.1(497.5 Senj)
Stručni članak
Ur.: 2001-08-24

Degradirali su ih do kraja. Umjesto da ponosno stoje i plaše vanjske i unutrašnje neprijatelje, oni su po volji jednog od davnih senjskih gradonačelnika bili osuđeni da stotinu i pedeset godina služe za vezanje brodova po senjskoj luci. Ipak, toj potpuno utilitarističkoj odluci možemo zahvaliti da su nam se oni, kakvi-takvi, olinjali, ofucani, zahrđali i upola zakopani, sačuvali do danas. A sada bi neki novi gradonačelnici trebali promisliti bi li im se mogla dati neka suvremenija namjena. Zaboga, ne predlažemo nikome da se vratimo tri stoljeća unatrag pa da ih postavimo opet na stara mjesta za obranu luke i grada od prekomorskih ili nekih drugih agresora. Ali, Senj bi svojim povijesnim spomenicima trebao i mogao pridodati dostojnije mjesto i autentičniji oblik prezentacije tog spomena specifično svoje i hrvatske povijesti.

U jednom od prethodnih svezaka *Senjskog zbornika* iz godine 1992. opisao je Z. Herkov¹ događaje vezane uz lijevanje dvaju topova u Senju na inicijativu generala Lenkovića. Vlasnik lijevaonice topova Aleksander Layminger iz Innsbrucka poslao je svog brata Filipa i dvojicu pomoćnika da iskoriste tada već neupotrebljive stare topove i uz dodatak svježe bronce izliju u Senju nove. Topovi XVI. i XVII. stoljeća bili su isključivo brončani pa je u Senju 1541. godine odljeven jedan takav "falkon" (=sokol) i jedan "falkonet". Sličan falkonet pokazan je na Slici 1, doduše iz Perasta. To su bili u to doba

¹ Z. HERAKOV, 1992.

uobičajeni tipovi topova, ali ne baš standardiziranih dimenzija i karakteristika. Snažniji falkon, prema podacima Herkova, imao je cijev dužine 238 cm, masu oko 1500 kilograma. L. Beritić² daje nešto drugačije podatke za topove tog tipa i tvrdi da je falkon mogao željezne kugle promjera 68 do 82 mm dobaciti čak 3500 metara. Falkonet, kako mu i ime kaže, bio je manji; imao je cijev dugu 162 cm, masu oko 300 kilograma. Beritić daje podatak da su falkoneti imali kugle promjera do 53 mm, a domet im je bio 2200 metara.

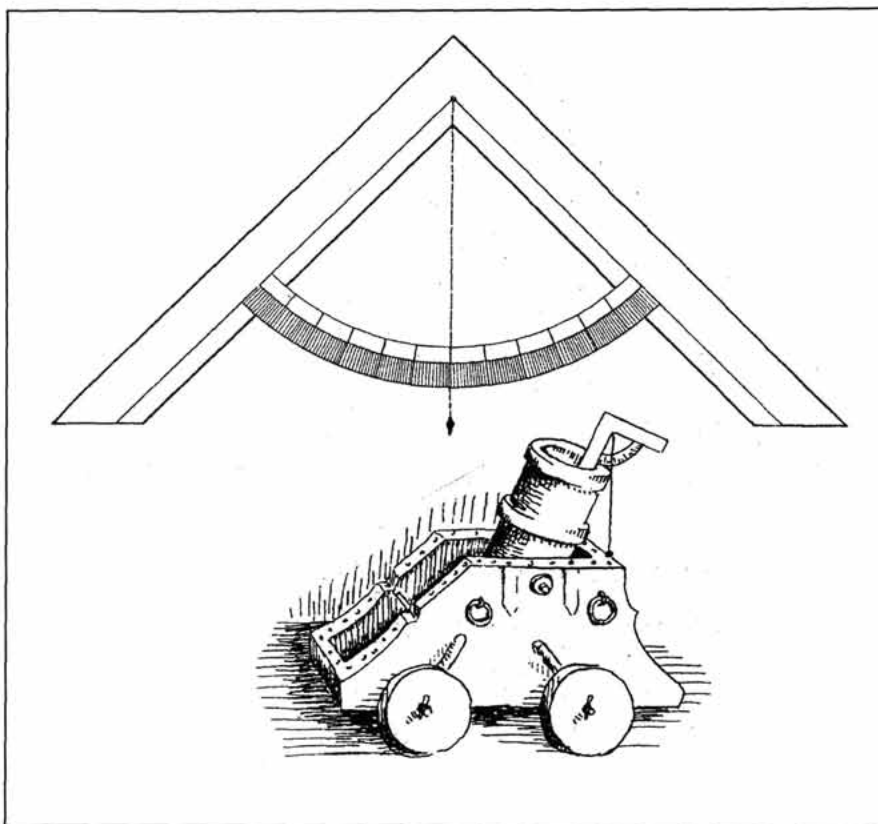
Sl. 1. Brončani top tipa "falkonet" iz zavičajnog muzeja u Perastu

Kugle koje su izbacivali tadanji topovi, bile su u prvo vrijeme obložene olovom, a kasnije, kada je lijevanje usavršeno, upotrebljavale su se kugle samo od lijevanog željeza. Tadašnji topovi bili su punjeni sprijeda sa "usta" cijevi, a potrebno punjenje crnim barutom bilo je oko dvije trećine mase kugle. Domet se mijenjao elevacijom, tj. nagibom cijevi, a tadanji topnici imali su u tu svrhu posebnu mjernu spravu zvanu "skvadra" (Sl. 2). Na tom kutomjeru pravi je kut podijeljen na dvanaest podjela, a svaki dio još na dvanaest minuta.

Herkov preuzima iz topničkog udžbenika Anntonija Vaninija (god. 1666.) tablicu dometa u ovisnosti o nagibu izraženom u podjelama "skvadre", a domet je izražen u koracima, pri čemu je jedan korak približno 0,75 metara.

Ti podatci odnose se na topove talijanskog tipa, a možda su senjski, koje su lijevali austrijski ljevači, imali nešto drugačije karakteristike.

² L. BERITIĆ, 1960.

Sl. 2. "Skvadra", sprava za mjerenje elevacije topovskih cijevi

Tablica 1. Domet u ovisnosti o nagibu izražen u podjelama "skvadre"

PODJELE	KUT	DOMET	
		FALKONET	FALKON
0	0°	400	500
1	7.5°	833	1166
2	15.0°	1266	1832
3	22.5°	1699	2498
4	30.0°	2132	3164
5	37.5°	2565	3830
6	45°	3000	4500

Brončani topovi s Nehaja spominju se u svim opisima koje su povremeno časnici krajiške vojske slali u Austrougarski generalštab. U jednom od njih spominju se "stari topovi" odloženi u prizemlju Nehaja.³ Bilo bi vrijedno pretražiti Bečki vojni arhiv i arhive arsenala u Beču i Grazu i doznati o topništvu s Nehaja nešto više. Na žalost je nakon ukidanja posade na Nehaju, a pogotovo u tijeku Prvoga svjetskog rata, bila sakupljena sva raspoloživa bronca i reciklirana za topovske čahure i čahure pušćanih metaka, pa ispucana po bojištima Prvoga svjetskog rata. Tako nam od pravih, onih prvih nehajskih topova nije ostalo ništa. Vjerojatno bi se iz muzeja Fugerovih u Augsburgu, muzeja u Innsbrucku ili arsenala u Beču, a posebno arsenala u Grazu, mogli dobiti detaljni nacrti naših nehajskih topova, a možda čak i njihovi gipsani odljevi.

U tvrđavi Nehaj postoje dva topa od lijevanog željeza, ali ti nisu nikada pripadali topništvu tvrđave Nehaj, nego su bili izvađeni u senjskoj luci i za vrijeme stare Jugoslavije godinama ukrasivali ulaz u "Komandu armije" koja se nalazila u zgradi današnjih Klovićevih dvora na Jezuitskom trgu u Zagrebu. U Senj su vraćeni nakon Drugoga svjetskog rata zaslugom Vuka Krajača. Oblik tih topovskih cijevi pokazan je na Slici 3, a lafeta na kojoj oni danas stoje, baš nije slična originalnim lafetama takvih topova. Prema vanjskim znakovima, te su topovske cijevi prije postavljanja pred "Komandu armije" pretokarene (najvjerojatnije u topovskoj radionici u Zagrebu kod Černomerca), jer se na njima vide tragovi tokarenja. Time je njihov originalni oblik izmijenjen i stručnjaci Arsenala u Beču nisu ih mogli prepoznati.

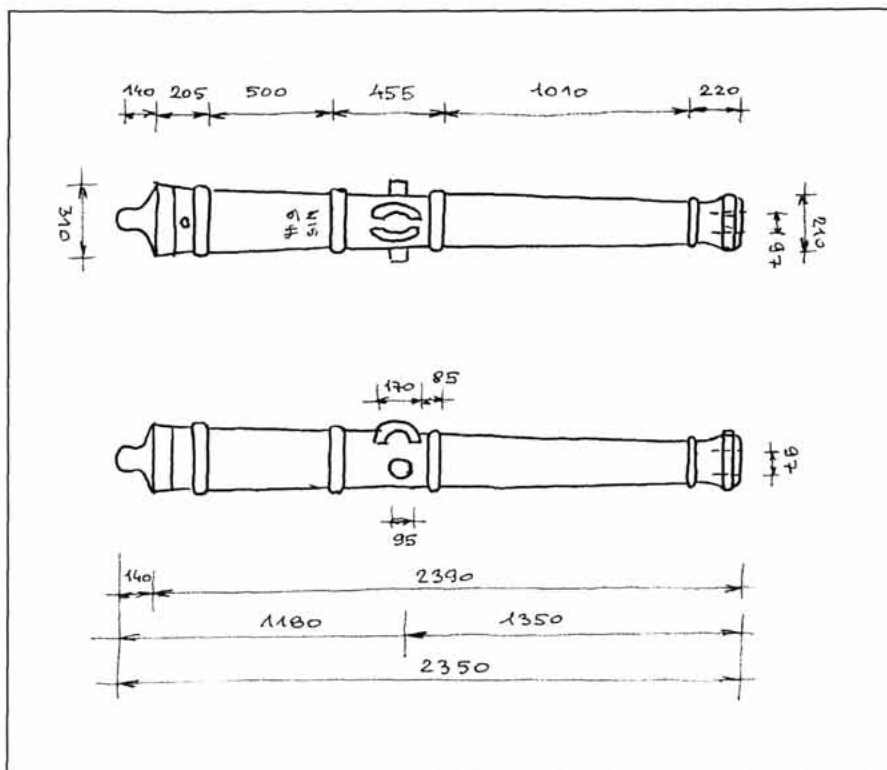
Slavna je uloga uskoka i kasnijih posada Senjskog garnizona do vremena mira sklopljenog u Srijemskim Karlovcima (1699.). Senj je do tada, sa svojom vojničkom posadom, bio na "prvoj crti" bojišnice s Turcima. Nakon što je turska vojska razbijena kod Beča (1683.) i poslije sklopljenog mira graničarska funkcija Senja nije više potrebna. Granica je pomaknuta prema Bihaću, pa Senj ponovno postaje lučki i trgovački grad, doduše još uvijek pod djelomičnom jurisdikcijom Vojne granice (Krajine).⁴

Profesionalni vojnici smatrali su tada da se Senj treba braniti samo s morske strane, pa se topništvo Senja okreće na tu stranu. Zanimljiv je plan obrane Senja iz godine 1778. pohranjen u Bečkom ratnom arhivu, a objavljen u izvanrednom radu prof. dr. sc. Melite Viličić.⁵

³ M. VILIČIĆ, 1971.

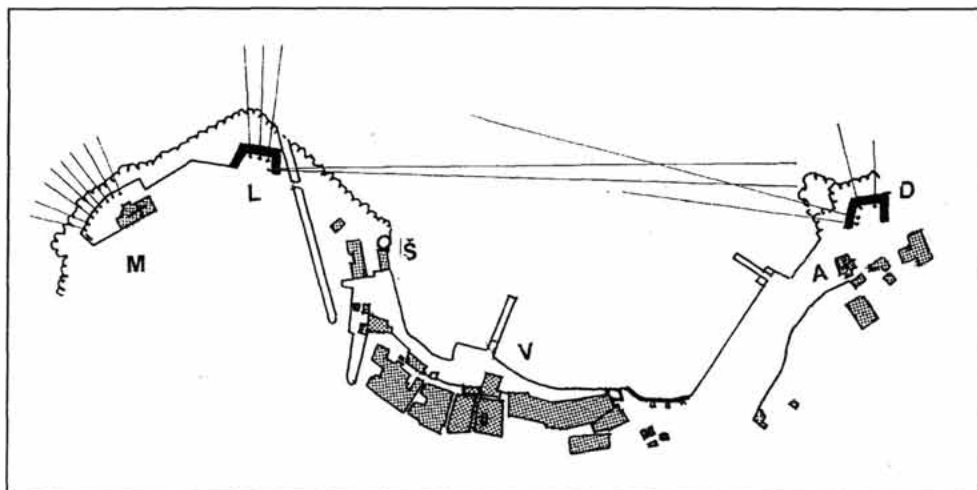
⁴ P. TIJAN, 1940.

⁵ M. VILIČIĆ, 1971.

Sl. 3. Topovska cijev s Nehaja

Radi jasnoće izrađena je fotokopija tog plana obrane luke i na fotokopiji na Slici 4 označeni zanimljivi objekti. Objekte na obali teško je prepoznati, osim kule Šabac označene sa "Š", "morskih vrata" označenih s "M" i na žalost porušene crkvice sv. Ambroza označene s "A". U luci su tada postojali samo središnji mol, i to na drvenim stupovima, te jedan manji na mjestu "crnog" mola, dok su oba glavna lukobrana novijeg datuma. Lijevo i desno od luke prikazane su dvije bitnice (baterije) od po 4 topa s ozidanim grudobranima. Prva baterija, označena na slici s "L", nalazi se na uglu današnjeg parka u produžetku lukobrana (Đige). U parku kraj crkve Marije od Arta, označene s "M", pokazana su strjeljačka mjesta, možda za musketare, a ne za topove. Druga baterija, označena s "D", nalazi se ispod nekadašnje crkvice sv. Ambroza, dakle u produžetku današnje "Mađarske rive". U to je vrijeme (1775.) car Josip II. posjetio Senj, o čemu postoji i njegov osobni dnevnik.

Sl. 4. Dispozicija obrane senjske luke iz 1778 godine⁶

Rezultat tog posjeta bila je izgradnja po njemu nazvane Jozefinske ceste Karlovac – Senj i kasnija izgradnja senjske luke. Ozidane i utvrđene baterije pokazane su na svim nacrtima Senja iz XVIII. i XIX. stoljeća, pa i na reljefnom prikazu senjske luke koji se nalazi u u zbirci Gradskog muzeja u Senju.

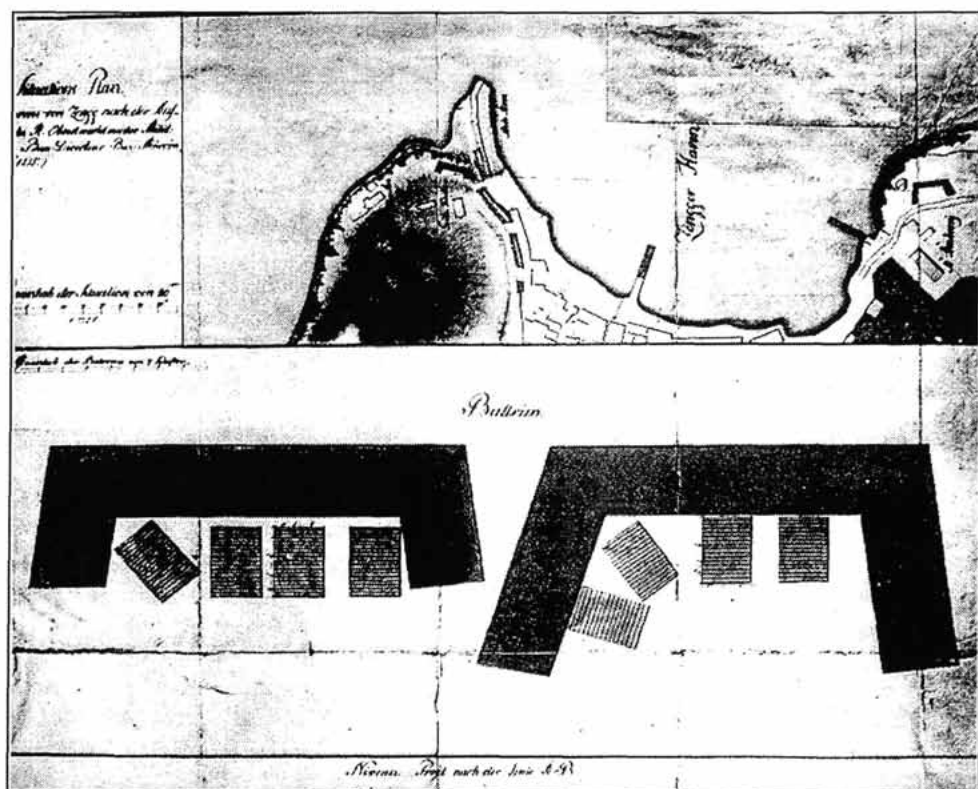
U prvoj polovici XVII. stoljeća počinju se upotrebljavati mnogo jeftiniji topovi od lijevanog željeza i zamjenjivati one brončane. Najprije u Švedskoj (1630.), a zatim i u drugim zemljama, počinje lijevanje željeznih topova, a oni brončani odlaze postupno u mirovinu.

U Bečkom Arsenalu postoji lijevani željezni top s admiralskog broda Tegethova iz Viške bitke. On je vrlo sličan topovima s Nehaja, pa je u želji da o tim našim topovima doznamo nešto više, zatraženo mišljenje iz bečkoga vojnog muzeja. Na temelju fotografija topova iz Sv. Jelene i detaljnog crteža postojećeg topa s drugog kata dobili smo mišljenje da ti topovi nisu pripadali standardnom naoružanju austrougarske vojske. Očigledno je topovskim cijevima s Nehaja promijenjen oblik tako "da ih ni rođena majka nije mogla prepoznati". Dva topa koji danas stoje položeni na zemlju kod lukobrana sv. Ambroza ("Mađarska riva"), nešto su drugačiji, pa treba dalje tragati za podrijetlom senjskih topova. Možda su oni čak ostali iza Marmontove vojske ili su nabavljeni iz Italije, odakle ih je bilo lakše dopremiti nego iz austrijskih ljevaonica.

⁶ M. VILIČIĆ, 1971.

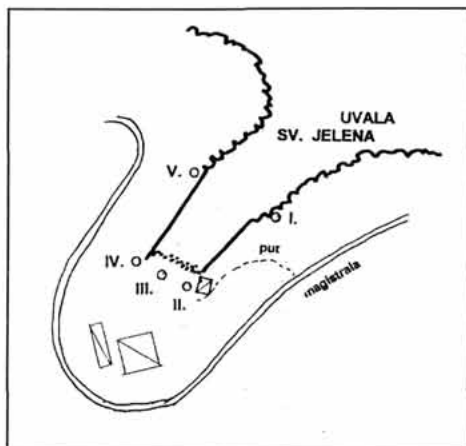
Na kasnijim dispozicijama luke strijelci ili topovi uz samu crkvicu Marije od Arta više se ne prikazuju, ali su vidljivi grudobrani dviju topničkih bitnica (baterija) lijevo i desno od luke. Treba spomenuti situacije senjske luke iz godina 1779., 1785., 1788., 1800., 1839., 1857. i 1959., iz Bečkog ratnog arhiva, a koje su reproducirane u radu M. Viličić.⁷ Naročito su detaljni nacrti tih grudobrana na situacijskom planu luke iz god 1815. (Sl. 5). Uz točne tlocrtne dimenzije grudobrana pokazana su i po četiri topa na svakoj bitnici. Po tlocrtnoj površini koju pokrivaju, to su topovi tvrđavskog, a ne poljskog tipa.

Osim topova u senjskoj luci postoje topovi ugrađeni u djelomično ozidane obale u uvali Sv. Jelena (peta draga). Dispozicija toga pomoćnog sidrišta za manje brodove prikazana je na Slici 6.

Sl. 5. Detaljni plan lijeve i desne topovske baterije uz senjsku luku

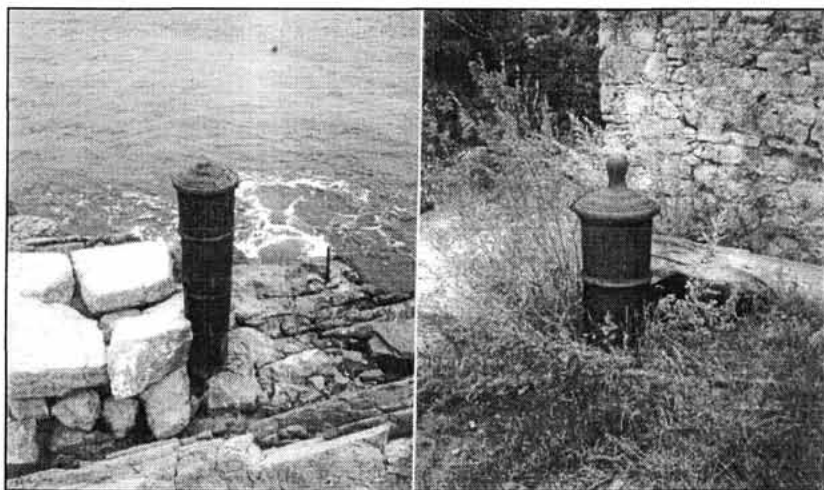
⁷ M. VILIČIĆ, 1971.

Sl.6. Dispozicija ugrađenih topovskih cijevi u uvali Sv. Jelena

cijevi može se samo nagađati, prije nego što se izvade, a vjerojatno su istog tipa kao i cijevi koje se sada nalaze uz spomen na Senjsko brodarsko društvo kod "Mađarske rive". Treba naglasiti da su topovi I. i V., koji se nalaze na vanjskim rubovima uvale, izvrgnuti jačoj koroziji i da bi njihovim pravodobnim vađenjem bili sačuvani u boljem stanju.

Uz bokove uvale i uz malu plažu ugrađeno je pet topova istog tipa kao i senjski, a vjerojatno su tamo ugrađeni istodobno kada i u senjskoj luci. Kao što se može vidjeti na slikama 7 i 8, ti su topovi čak u boljem stanju od topova u senjskoj luci jer je uvala manje izložena nevremenu. Uvala je bila označena kao pomoćno sidrište mornarice za vrijeme Jugoslavije, no sada više ta namjena nije hrvatskoj mornarici zanimljiva, pa nema zapreke da se ti topovi izvade, prenesu u Senj i vrate na njihove nekadašnje položaje. O obliku uzidanih dijelova topovskih

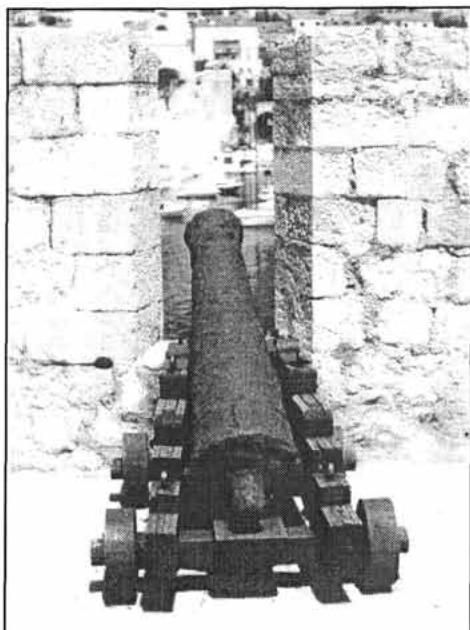
Sl.7. Topovske cijevi I. i II. u uvali Sv. Jelena

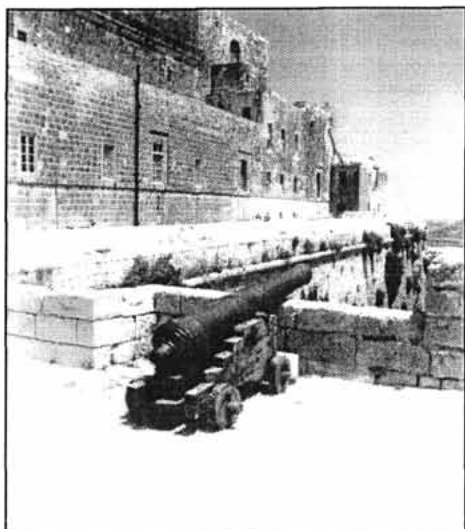
Sl. 8. Topovske cijevi III., IV. i V.

Sl. 9. Tvrđavski top kod londonskog Towera

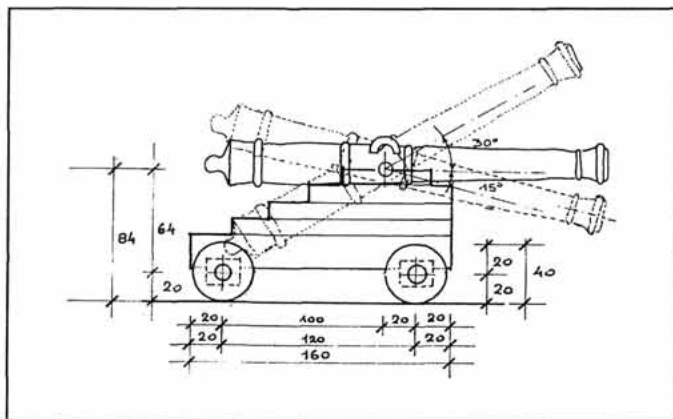

Sl. 10. Jedan od topova kod tvrđave sv. Ivana u staroj dubrovačkoj luci

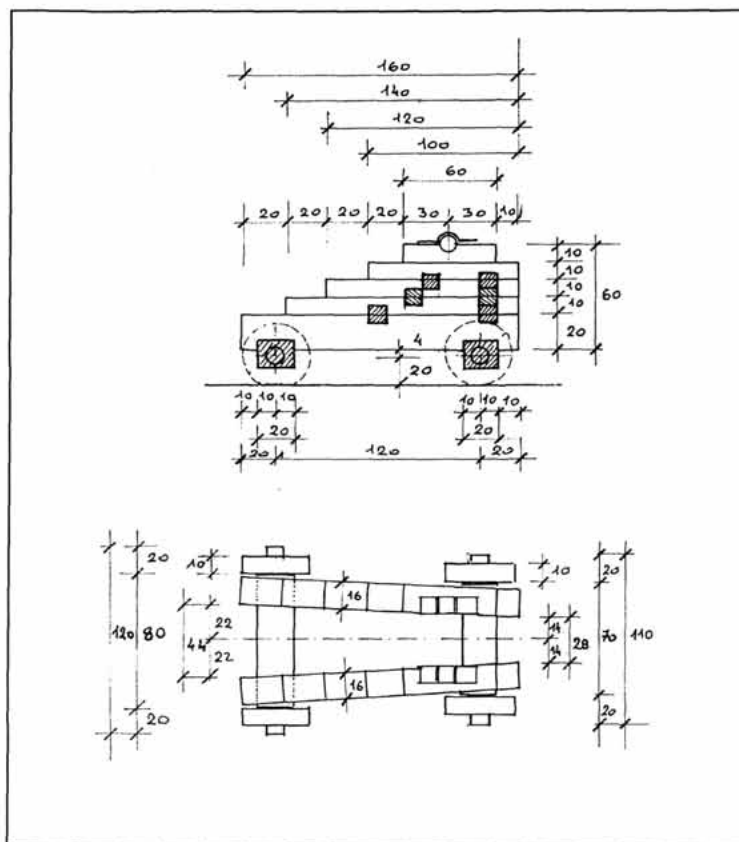

Sl. 11. Tvrđavski top na zidu tvrđave
La Valetta na Malti

postojećih topovskih cijevi. Naravno da bi mjere trebalo detaljnije provjeriti i prilagoditi svakoj od cijevi. Lafete moraju biti izrađene od hrastova drveta, impregnirana i zaštićena tako da ne bude izloženo truljenju, onako kako se zaštićuju željeznički pragovi. Lafeta bi morala biti takvih dimenzija da se topovskoj cijevi može dati elevacija od 45° radi postizanja najvećeg dometa.

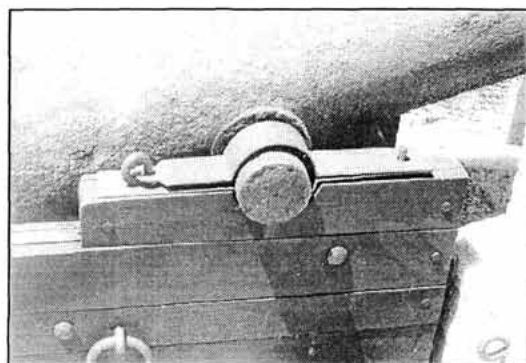

Sl. 12. Topovska lafeta za senjske topove

Sl. 13. Konstruktivni detalji lafete

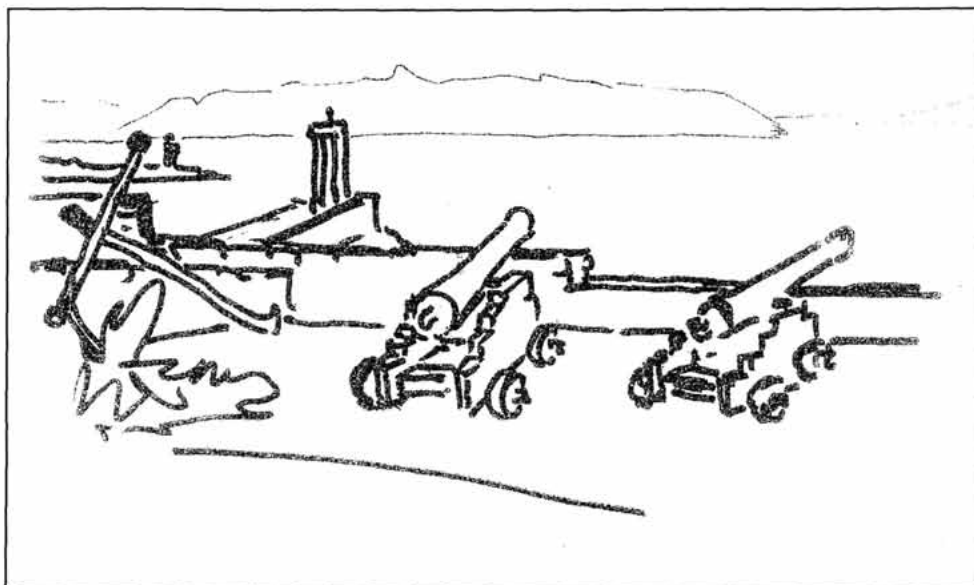
Na stražnjem kraju cijevi postavljaju se klinovi kojima se cijev pridržava u odabranoj elevaciji. Klinovi se najbolje vide na slici topa pokraj Towera (Slika 9). Bočni slogovi hrastovih greda međusobno su vezani i ukrućeni poprečnim gredicama, a svaki slog je za sebe pritegnut vertikalnim vijcima. Kotači su puni, promjera između 25 i 30 cm, a okovani su željeznim obručima. Oslanjanje cijevi na lafete je s okovima sličnim onima na tvrđavi Nehaj ili ona treba biti izrađena prema bravi dubrovačkog topa na Slici 14. Postavljanje topovskih cijevi na neka improvizirana betonska postolja ne dolazi u obzir. Na središnjem trgu Tvrde u Osijeku nalaze se dvije topovske cijevi, slične senjskima, postavljene na betonska postolja, pa taj primjer pokazuje kako se takvim rješenjem može postići katastrofalni arhitektonski učinak.

Sl. 14. Brava za pridržavanje topovske cijevi.
Snimak detalja topa uz tvrđavu sv. Ivana u Dubrovniku

Što učiniti s našim senjskim topovima? Prekopavanje luke i čupanje onih jadnih ostataka topova iz luke nema smisla, trebalo bi izvaditi onih pet iz Sv. Jelene koji su u daleko boljem stanju, pa ih dodati arhitektonskim i povijesnim senzacijama Senja. Polazeći od današnjeg stanja objekata oko luke, bilo bi teško rekonstruirati obje topovske baterije i dati im neki smisljeni oblik. Osobito ne bi imalo smisla ni pokušati obnavljati topovsku bateriju sv. Ambroza kod "Mađarske rive". Ispod podzida nalaze se noviji objekti, a na nivou baterije prilaz autokampu, pa bi bilo kakav pokušaj restauracije topovske baterije tražio rušenje i prepravku postojećih objekata. Tamo se već nalaze dvije topovske cijevi položene tako da djeluju kao zaboravljeni otpad. Njih bi se moglo ostaviti na sadašnjem mjestu, samo bi ih se moralo konzervirati, podignuti ih na lafete i uklopiti u već izgrađeni spomen na Senjsko brodersko društvo. Neka Slika 15 ilustrira rekonstrukciju tog spomenika, upotpunjenog s topovima postavljenim na odgovarajuće lafete.

Četiri topa koji čine bateriju, trebalo bi postaviti na njihovo staro mjesto na vanjskom uglu parka, točno iznad lukobrana Marije od Arta. Uz neznatne građevinske radove i nešto čišćenja zelenila, mogli bi se rekonstruirati grudobrani na njihovim postojećim temeljima i dobiti ambijent obrambene topničke baterije. Uz postojeće obrambene zidove grada i tvrđavu Nehaj, topovska baterija iznad luke upotpunila bi povijesnu sliku grada, koji je stoljećima bio na braniku zapada od istoka i u obrani našeg od tuđinskih agresija.

Sl. 15. Prijedlog dopune spomena na Senjsko brodarsko društvo

Literatura

- Lukša BERITIĆ, *Dubrovačka artiljerija*, Beograd, 1960.
Zlatko HERKOV, Ljevaonica topova u Senju 1541, *Senjski zbornik*, 19, Senj 1992.
Gjuro SZABO, Arhitektura grada Senja, *Hrvatski kulturni spomenici*, JAZU, Zagreb 1940.
Pavao TIJAN, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, *Hrvatski kulturni spomenici*, JAZU, Zagreb 1940.
Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad JAZU*, 360, Zagreb 1971.

DIE SENJER KANONEN

Zusammenfassung

Der Autor dieses Artikels beschreibt die alten Senjer Kanonen, die schon 150 Jahre zum Fesseln der Schiffe im Senjer Hafen dienen. Diese Kanonen, seiner Meinung nach, sind bis jetzt nicht genug gewertet und man soll ihnen Achtung wie anderen Denkmälern aus der Vergangenheit erweisen.

In dieser mit vielen Illustrationen dokumentierten Arbeit zieht der Verfasser in Erwägung die bekannte Literatur über die Senjer Kanonen und gibt ihre sehr detaillierte Beschreibung. Er fördert die Erforschung dieser Problematik im Wiener Kriegsarchiv, in den Archiven des Arsenal in Wien und Graz und in den Museen in Augsburg und Innsbruck.

Am Ende des Artikels gibt der Autor einige mögliche Antworten an die Frage der besseren Valorisierung der Senjer Kanonen.

THE CANNONS OF SENJ

Summary

The author deals with the cannons which, for some 150 years or so, have been used for mooring in the port of Senj. The author is of the opinion that these cannons have not been estimated properly and that they should be treated with more respect like all the other monuments of the past.

In his further interpretation, proved by the illustrations, the author refers to the respective literature about the cannons of Senj and gives detailed description accordingly. In the opinion of the author, the whole matter requires perhaps further researches in the military archives of Wien and military arsenals at Augsburg and Innsbruck. At the end, the author outlines possible solutions for better judgement of the cannons of Senj.